

Rekruttering til høyere utdanning:

Sosial bakgrunn betyr mer enn innvandrerbakgrunn

En viktig forutsetning for deltakelse i yrkeslivet og samfunnslivet for øvrig, er tilegnelse av kunnskap gjennom utdanningssystemet. Men hvem er det som tar høyere utdanning? Denne artikkelen undersøker rekruttering til høyere utdanning blant innvandrere. Resultatene viser at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn sjeldnere begynner i høyere utdanning enn øvrige ungdommer uavhengig av botid i Norge. Men når en sammenlikner ungdommer innen samme sosiale lag av befolkningen, utviskes rekrutteringsforskjellene mellom ungdommer med og uten innvandrerbakgrunn.

Marianne Dæhlen

Utbygging av utdanningssystemet og innføring av ulike støtteordninger for studenter har vært viktige prioriteringer i det norske samfunnet i etterkrigstida. Selv med utbygging av ulike velferdsordninger er det i en rekke studier innen norsk forskning pekt på ulik rekruttering til utdanning ut fra kjønn, sosial og geografisk bakgrunn (blant annet Hoëm 1972, Hernes 1974, Hansen 1995 og 1999). Det har også vært et visst fokus på etniske minoriteter i Norge og deres utdanningsmønster (blant annet Anton Hoëms (1968) studier av samiske minoriteter). Forskningen på innvandrere og deres rekruttering til høyere utdanning er i startfasen. Hittil er det to sentrale trekk som peker seg ut.

For det første er det vanskelig å kartlegge innvandrernes utdanningsnivå. Mange innvandrere har tatt utdanning i utlandet som ikke er registrert i Norge, noe som medfører stor usikkerhet om utdanningsnivå både for innvandrere fra vestlige og ikke-vestlige land.

For det andre er det anslått at utdanningsnivået blant innvandrere fra ikke-vestlige land er lavere enn blant norske personer og innvandrere fra vestlige land (Jørgensen 1997, NOU 2000). Imidlertid er det knyttet usikkerhet til disse anslagene. I tillegg til usikkerhet om innvandrernes utdanningsnivå, mangler det dokumentasjon om utdanningsnivå og utviklingen over tid for ungdommer med innvandrerbakgrunn. Vi vet heller ikke noe om betydningen av innvandrernes sosiale bakgrunn og rekruttering til høyere utdanning. Dette skal vi se nærmere på i denne artikkelen.

Valg av høyere utdanning blant ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, er nå undersøkt ved hjelp av registerdata fra Statistisk sentralbyrå som blant annet gir opplysninger om eget og foreldrenes opprinnelsesland og utdanningsnivå. En mer nøyaktig beskrivelse av datasettet er gitt i Dæhlen (2000). Denne artikkelen oppsummerer hovedresultater fra denne undersøkelsen, og beskriver framgangsmåten som er valgt for å løse problemene med svake utdanningsopplysninger blant ungdommer med innvandrerbakgrunn.

Marianne Dæhlen er cand.polit med hovedfag i sosiologi (marianne.dahlen@sosiologi.uio.no).

Hvem regnes som innvandrere?

I den offentlige debatten brukes innvandrerbegrepet ofte på personer som med synlige kjennetegn skiller seg fra den norske befolkningen. Betegnelser som første- og annengenerasjonsinnvandrere omfatter personer som både er født i og utenfor Norge, og brukes oftest på personer som med hudfarge eller klesstil skiller seg fra norske personer. I praksis brukes derfor innvandrerbegrepet oftest om personer med opprinnelse fra ikke-vestlige land. Likevel er det i Norge flest innvandrere fra Sverige, både blant første- og annengenerasjonen med innvandrere (SSB 2000a og b).

I denne artikkelen differensieres det mellom ungdommer med vestlig eller ikke-vestlig opprinnelse. Disse gruppene sammenliknes med ungdommer med én eller to norskfødte foreldre (her kalt Norsk I). I den offentlige debatten hevdes det fra tid til annen at en del av innvandrernes problemer skyldes dårlige norskkunnskaper. Dersom innvandrernes rekruttering til høyere utdanning er et resultat av deres kunnskaper i norsk kultur, språk og samfunnsliv, kan en forvente at rekrutteringsmønsteret også blant norske ungdommer avhenger av disse kunnskapene. Det virker rimelig å tro at norske ungdommer født i utlandet har mindre av disse kunnskapene enn norske ungdommer født og oppvokst i Norge. Det er imidlertid ikke sagt at ungdommer som eksempelvis er født i Sverige av norskfødte foreldre har like stor avstand til norsk språk og kultur som ungdommer innvandret fra India. Men ved å sammenlikne rekrutteringsmønsteret til innvandrere med ungdommer født i utlandet av to norskfødte foreldre (her kalt Norsk II), antas det å sammenlikne rekrutteringen blant ungdommer som har noe mer avstand til norsk språk, samfunnsliv og kultur enn det norskfødte ungdommer av norske foreldre har.

Vanskeligheter med å kartlegge innvandrernes utdanningsnivå

Naturlig nok har innvandrere ofte hele eller deler av sin utdanning fra utlandet. Dersom de ikke har utdanning i Norge, eller ikke har søkt om å få tilpasset sin medbrakte utdanning i en norsk grad/tittel, vil deres utdanningsnivå defineres som ukjent.¹

Datasettet som er brukt i denne undersøkelsen, omfatter 10 prosent av alle født mellom 1955 og 1975. I dette materialet mangler det utdanningsopplysninger hos ca. 55 prosent av innvandrerne. At det mangler utdanningsopplysninger blant så stor andel av innvandrerne, gjør det vanskelig å trekke slutninger om deres utdanningsnivå. Imidlertid er intensjonen å si noe om innvandrere som har bodd lenge i Norge. I datasettet finnes det ikke opplysninger om botid, men dette kan vi si noe om ved å innsnevre utvalget til å gjelde innvandrere som var bosatt i Norge i 1980.² Når dette gjøres, reduseres andelen med ukjente utdanningsopplysninger blant innvandrere fra ca. 55 prosent til ca. 16 prosent. Selv om denne framgangsmåten reduserer andelen med ukjente utdanningsopplysninger, er det fortsatt en stor andel av innvandrerne som ikke er registrert med utdanningsopplysninger. Er det likevel mulig å anta noe om deres utdanning? Dersom en først og fremst finner de med ukjente utdanningsopplysninger blant de eldste fødselskullene, er det nærliggende å tro at dette skyldes at disse har kommet til Norge etter skolepliktig alder, og at deres medbrakte utdanning fra utlandet ikke er registrert eller integrert i det norske utdanningssystemet. I figur 1 gis det en oversikt over fordelingen med ukjente utdanningsopplysninger i de ulike fødselskullene blant innvandrerne.

Prosjektet "Høyere utdanning: Rekruttering, finansiering og resultater"

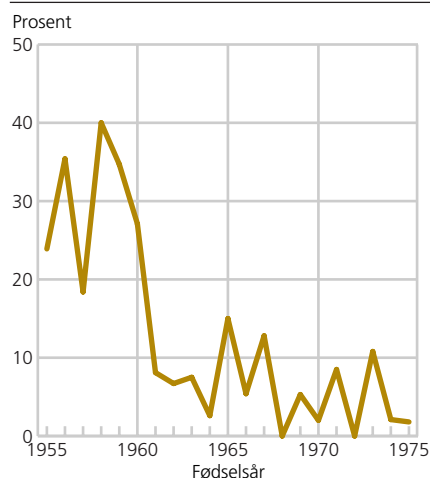
Undersøkelsen er en del av prosjektet "Høyere utdanning: Rekruttering, finansiering og resultater" ved Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo. Prosjektet er ledet av Marianne Nordli Hansen og Arne Mastekaasa, og er støttet av Norges Forskningsråd. Til prosjektet har Statistisk sentralbyrå satt sammen en unikt datasett som gir nøyaktige opplysninger om utdanning, opprinnelsesland, foreldrenes inntekt, utdanning, yrke og opprinnelsesland. Dette er gjort ved å kombinere opplysninger fra folke- og boligtellinger og utdanningsstatistikk. Datamaterialet som her er benyttet, inkluderer 10 prosent av fødselskullene 1955-1975 som var i Norge i 1980, totalt over 127 000. Av disse er i underkant av 1 100 personer registrert med innvandrerbakgrunn.

Definisjoner

Som innvandrer regnes en person som har to utenlandsfødte foreldre. Kategoriene utenlandsadoptert eller personer med én utenlandsfødt forelder regnes ikke som innvandrere. Innvandrerbefolkningen deles inn i ytterligere to kategorier: ungdommer med bakgrunn fra ikke-vestlige land (Asia, Afrika, Mellom- og Sør-Amerika eller Tyrkia) og ungdommer med bakgrunn fra vestlige land (Vest-Europa (unntatt Tyrkia), Øst-Europa, Nord-Amerika eller Oceania).

Som norsk regnes personer med minst én norskfødt forelder. Norske ungdommer deles inn i to kategorier: norskfødte ungdommer med norskfødte foreldre (Norsk I) og utenlandsfødte ungdommer med norskefødte foreldre (Norsk II).

Figur 1. Alderssammensetning av andelen med ukjente utdanningsopplysninger blant ungdommer med innvandrerbakgrunn bosatt i Norge i 1980. Prosent (N=116)

Kilde: Dæhlen 2000.

Tabell 1. Andelen i høyere utdanning, etter ungdomskategori. Påbegynt eller fullført utdanning for fødselskullene 1955-1975 ved 21-årsalder blant ungdommer som var bosatt i Norge i 1980.^{1,2} Prosent

	Begynt i høyere utdanning	I alt
Norsk I	32,5	125 453
Norsk II	50,8	900
Vestlige innvandrere	34,9	556
Ikke-vestlige innvandrere	20,4	524
N	41 568	127 433

¹ Kjikvadrat = 172,260 df = 3 p<0,01
² Tester med logistisk regresjon viser at alle grupper er signifikant forskjellige fra hverandre bortsett fra Norsk I og Vestlig.
 Kilde: Dæhlen 2000.

Andelen med ukjent utdanning er størst blant fødselskullene 1955-1960. Det virker rimelig å anta at deres faktiske utdanningsnivå er tilsvarende deres medbrakte utdanning fra hjemlandet. Siden disse ikke har fått registrert utdanningsnivå, har trolig hovedandelen av disse utdanning på grunnskolenivå. Det antas derfor at den ukjente utdanningen blant de eldste fødselskullene (1955-1960) er på grunnskolenivå. Det virker imidlertid ikke like rimelig å gjøre de samme antakelser blant de yngste fødselskullene. Personer fra de yngste fødselskullene som har ukjent utdanning utgjør en forholdsvis lav andel av utvalget, og fjernes fra analysene.

Ungdom med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn sjeldnere i høyere utdanning

Utdanning er i stor grad et ungdomsfenomen, dette gjelder også for innvandrere. I denne artikkelen måles utdanningsnivået på samme tidspunkt i livet – ved 21-årsalder. Dersom ungdommene følger et vanlig studieløp, skulle de ved 21-årsalder ha hatt mulighet til å begynne på en høyere utdanning i tre år etter videregående utdanning.³

Ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn begynner sjeldnere i høyere utdanning enn øvrige ungdommer. Ungdommer med vestlig innvandrerbakgrunn har tilnærmet lik rekrutteringstendens som norskfødte av norske foreldre. Det er ungdommer som er født i utlandet av to norskfødte foreldre som oftest begynner i høyere utdanning. Dette kan vi se i tabell 1.

Høy rekruttering blant ungdommer klassifisert som Norsk II, antas å være et resultat av at disse ungdommene ofte har høy sosial bakgrunn. Blant disse ungdommene finner vi antakeligvis en del ungdommer som har foreldre i høystatusposisjoner i det norske næringsliv eller den norske stat. Ungdommenes sosiale bakgrunn skal vi komme tilbake til, men først skal vi se nærmere på om rekrutteringsforskjellene endrer seg på et senere tidspunkt i ungdommenes liv.

I tabell 1 ble ungdommenes høyeste registrerte påbegynte eller fullførte utdanning, målt ved 21-årsalder. Det kan tenkes at rekrutteringsforskjellene slik de kommer fram i tabell 1, endres ved å vurdere utdanningsnivået blant ungdommene ved et senere tidspunkt i livet. Eksempelvis avtjener gutter med norsk statsborgerskap vanligvis verneplikt etter endt videregående utdanning, noe som kan utsette utdanningsplanene blant disse ungdommene. I tabell 2 gis det oversikt over utdanningsnivået for de samme ungdommene fire år senere. Vi har imidlertid ikke opplysninger om utdanningsnivået ved 25-årsalder for de fire yngste fødselskullene. Disse er derfor ikke tatt med i tabell 2.

Oversikten over ungdommer som begynner i høyere utdanning ved 25-årsalder, viser omtrent de samme forskjeller som ved 21-årsalder. Resultatene tyder altså på at rekrutteringsforskjellene mellom de ulike ungdomskategoriene opprettholdes når ungdommene blir eldre. Dette er også i overensstemmelse med andre undersøkelser som påpeker at den lave gjennomstrømningen først og fremst gjelder relativt nyankomne innvandrere (Jørgensen 1997). Ungdommene som studeres i denne artikkelen har vært forholdsvis lenge i Norge.

Vi har nå sett at ungdommer med ikke-vestlige innvandrerbakgrunn sjeldnere begynner i høyere utdanning enn øvrige ungdommer, mens ungdommer klassifisert som Norsk II oftere enn andre tar høyere utdanning. Endres disse forskjellene med innvandrerungdommenes botid i Norge?

Stabile rekrutteringsforskjeller ...

En del av mediadebatten rundt innvandrere peker på at forskjellene mellom innvandrere og norske personer vil minske eller helt forsvinne i nye generasjoner som er født og oppvokst i Norge. Selv om vi i datasettet ikke vet noe om innvandrernes botid i Norge, kan vi anta at blant de eldste fødselskullene er det en stor andel som har kommet til Norge etter skolepliktig alder, mens det blant de yngste fødselskullene er en stor andel som har bodd i Norge i hele barne- og ungdomstida. Dette vet vi fordi datamaterialet innsnèvres til personer som bodde i Norge i 1980. De helt yngste (fødselskull 1975) kan da ha vært maksimalt fem år ved ankomst til Norge, mens de eldste kan ha vært maksimalt 25 år (fødselskull 1955). Ut fra ovennevnte resonnement, skulle en forvente at rekrutteringsforskjellene mellom de ulike ungdomskategoriene avtar i de yngste fødselskullene. I figur 2 kan vi se utviklingen av rekrutteringsforskjeller for gutter med og uten innvandrerbakgrunn. Figurene bygger på statistiske modeller (Dæhlen 2000).

Utover 1980- og 1990-tallet har økningen i andelen i høyere utdanning vært stor. Denne økningen ser vi at har vært jevn i alle kategoriene. Vi finner imidlertid ikke støtte for antakelsen om at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har "tatt igjen" de øvrige ungdommene med yngre fødselskull. Resultatene tyder på at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn i perioden 1980-1996 har hatt lavere sannsynlighet for å begynne i høyere utdanning enn øvrige ungdommer, og at rekrutteringsforskjellene har holdt seg stabile i hele perioden.

... og kjønnsforskjeller

Jenter begynner oftere i høyere utdanning enn gutter, men denne tendensen er omvendt for ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Ved å sammenlikne resultatene i figur 3 med resultatene i figur 2, ser vi at jenter med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn sjeldnere begynner i høyere utdanning enn gutter med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn.

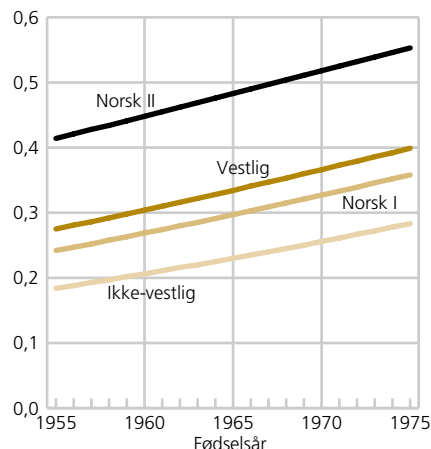
Sosial bakgrunn kan tenkes å være viktig for å forklare rekrutteringsforskjellene. Vi har allerede vært inne på at høy rekruttering blant utenlandsfødte av norske foreldre, kan skyldes at disse ungdommene i større grad enn øvrige har høyere sosial bakgrunn. Spørsmålet blir om ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn rekrutteres mindre til høyere utdanning på grunn av lav sosial bakgrunn. På den annen side skulle en forvente at sosial bakgrunn har mindre betydning for innvandrernes skolegang. Tidligere forskning har funnet et større "driv" enn vanlig blant ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn i grunn- og videregående skole (Lauglo 1996, Helland 1997, Krange og Bakken 1998 og Sletten 2000). Dette "drivet" består blant annet i at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn gjør mer lekser, er mer positive til skolen, og har bedre skoleprestasjoner og høyere aspirasjoner enn norske ungdommer når det blir tatt hensyn til sosial bakgrunn enn øvrige ungdommer. Da skulle man også tro at de oftere begynner i høyere utdanning.

Tabell 2. Andelen i høyere utdanning, etter ungdomskategori. Påbegynt eller fullført utdanning for fødselskullene 1955-1971 ved 25-årsalder blant ungdommer som var bosatt i Norge i 1980.^{1,2} Prosent

	Begynt i høyere utdanning	I alt
Norsk I	32,3	102 172
Norsk II	51,4	780
Vestlige innvandrere	32,6	487
Ikke-vestlige innvandrere	19,8	420
N	33 606	103 859

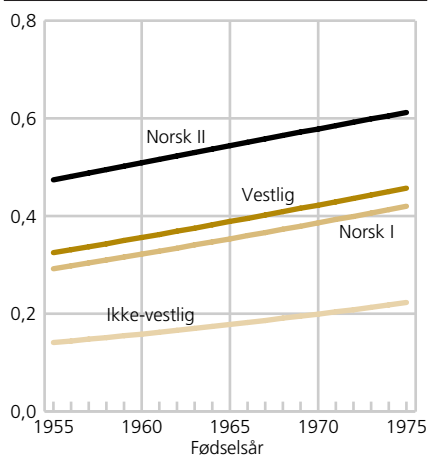
¹ Kjikvadrat = 172,260 df = 3 p<0,01
² Tester med logistisk regresjon viser at alle grupper er signifikant forskjellige fra hverandre bortsett fra Norsk I og Vestlig.
 Kilde: Dæhlen 2000.

Figur 2. Sannsynligheten for at gutter begynner i høyere utdanning. Beregnet ut fra utdanning ved 21-årsalder for fødselskullene. 1955-1975

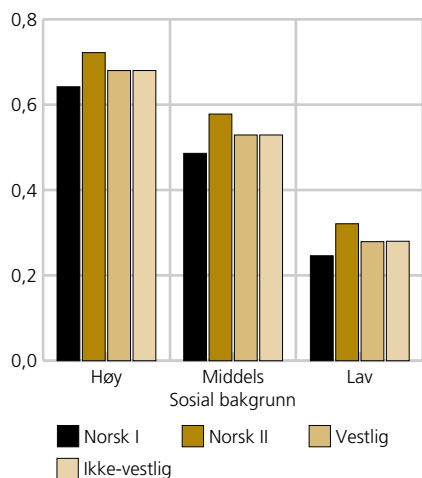
Kilde: Dæhlen 2000.

Figur 3. Sannsynligheten for at jenter begynner i høyere utdanning. Beregnet ut fra utdanning ved 21-årsalder for fødselskullene. 1955-1975

Kilde: Dæhlen 2000.

Figur 4. Sannsynligheten for at gutter ved 21-årsalder født i 1975 begynner i høyere utdanning, etter sosial bakgrunn og innvandrerbakgrunn

Kilde: Dæhlen 2000.

Utdanningsforskjellene "forsvinner" når det tas hensyn til ungdommenes sosiale bakgrunn

Forskjeller i sannsynligheten for å begynne i høyere utdanning mellom ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn og de norske, jevnes ut når ungdommer innen samme sosiale lag sammenliknes, se figur 4.⁴

Mellom ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn og norske ungdommer reduseres rekrutteringsforskjellene når det tas hensyn til sosial bakgrunn. Det er større forskjeller i rekrutteringen mellom sosiale lag, enn det er mellom ungdommer med og uten innvandrerbakgrunn innen samme sosiale lag. Vi finner også at gutter med innvandrerbakgrunn begynner i høyere utdanning noe oftere enn norske gutter. Klasseforskjeller i rekrutteringen er tilnærmet like for jenter og gutter (for nærmere redegjørelse se Dæhlen 2000). Vi ser også at utenlandsfødte ungdommer av norskfødte foreldre (Norsk II) oftere begynner i høyere utdanning enn øvrige, uavhengig av sosial bakgrunn. Tidligere antakelse om at disse ungdommene bremses i utdanningssystemet på grunn av språklige og kulturelle hindringer, får ikke støtte.

Resultatene tyder på at ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har lavere sannsynlighet for å begynne i høyere utdanning enn øvrige ungdommer. Vi har sett at forklaringer med utgangspunkt i ungdommenes sosiale bakgrunn kan forklare mye av disse rekrutteringsforskjellene. Rekrutteringsforskjellene mellom ikke-vestlige og norske ungdommer har holdt seg stabile i hele perioden.

Som andre ungdommer, en heterogen gruppe

Innvandrerbefolkningen er en heterogen gruppe, men mange ungdommer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har det til felles at de har lav sosial bakgrunn. Selv om det er viktig å peke på mangfoldet og ulikhetene, er det også viktig å peke på det som er felles for mange av dem. De sosiale ulikhetene i det norske utdanningssystemet gjør seg også gjeldende for innvandrere i Norge. For å oppnå lik rett til utdanning for alle grupper, virker det hensiktsmessig å satse på sosialt utjevne tiltak heller enn særlige tiltak for innvandrere. På den måten kan en nærme seg det politiske målet om lik rett til utdanning, uten å iverksette tiltak som kan virke stigmatiserende på enkelte grupper.

1. Innvandrere som var med i folke- og boligtellene i 1970 og 1980 ble spurt om sin medbrakte utdanning fra utlandet. For innvandrere ankommet til Norge etter 1980, gjennomførte SSB en spesialundersøkelse i 1991 hvor alle som var ankommet i perioden 1980-1990 ble spurt om sin utdanning fra hjemlandet.
2. Praktisk gjøres dette ved at utvalget innsnevres til å gjelde alle som deltok i folke- og boligtellene i 1980.
3. Utdanningsnivået måles høsten det året ungdommene fyller 21 år. Ved registreringstidspunktet har de ved normalt studieløp, mulighet til å begynne i høyere utdanning tre ganger: høsten det året de fyller 19 år, 20 år og 21 år.
4. Sosial bakgrunn bygger på Hansens inndeling av klasser (1995). Utgangspunktet for denne klasseinndelingen er fars (eventuelt mors) utdanning, yrke og næring i 1980 (eventuelt 1970). Figurene er noe forenklet i forhold til figurene og analysene i hovedoppgaven som denne artikkelen bygger på. Blant annet er ungdommer hvor det mangler opplysninger om sosial bakgrunn fjernet, noe som var et stort poeng i hovedoppgaven (for nærmere redegjørelse, se Dæhlen 2000).

Takk til Marianne Nordli Hansen og Dag Dæhlen for nyttige kommentarer.

Utdanning

Litteratur

Dæhlen, Marianne (2000): *Innvandrere i høyere utdanning. En analyse av rekrutteringsmønsteret for ungdomskullene 1955-75 med vekt på sosial bakgrunn, kjønn og opprinnelse*. Hovedoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Hansen, Marianne Nordli (1995): *Class and Inequality in Norway. The Impact of Social Class Origin on Education, Occupational Success, Marriage and Divorce in the Post-War Generation*. Rapport 95:15, Oslo Institutt for samfunnsforskning.

Hansen, Marianne Nordli (1999): Utdanningspolitikk og ulikhet, *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 2, 1999.

Helland, Håvard (1997): *Etnisitet og skoletilpasning. En undersøkelse av norske, pakistanske og konfusianske Osloungdommers skoleprestasjoner*, Magistergradsavhandling, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Hernes, Gudmund (1974): "Om ulikhetenes reproduksjon. Hvilken rolle spiller skolen". Norges almenvitenskapelige forskningsråd.

Hoëm, Anton (1968): Samer, skole og samfunn i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 9, 1986.

Hoëm, Anton (1972): Kunnskapsoverføring som sosialt fenomen i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 13, 1972.

Jørgensen, Tor (1997): "Utdanning" i Vassenden, Kåre (red.) *Innvandrere i Norge. Hvem er de, hva gjør de og hvordan lever de?* Statistisk sentralbyrå.

Krange, Olve og Anders Bakken (1998): Innvandrerdoms skoleprestasjoner i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 3, 1998.

NOU (2000:14): *Frihet med ansvar - om høgre utdanning og forskning i Norge*,

Norges offentlige utredninger, Oslo.

Sletten, Mira Aabo (2000): *Det skal ikke stå på viljen - en studie av utdanningsplaner og yrkesønsker blant ungdom med innvandrerbakgrunn*, Hovedoppgave i sosiologi, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

Statistisk sentralbyrå (7.6.2000a): http://www.ssb.no/emner/02/aktuell_befolkning/200002/T-2.html.

Statistisk sentralbyrå (7.6.2000b): http://www.ssb.no/emner/02/aktuell_befolkning/200002/T-3.html.

